

BIBLIOTEKARZ PODLASKI
4/2022 (LVII)
<https://doi.org/10.36770/bp.750>
ISSN 1640-7806 (print) ISSN 2544-8900 (online)
www.bibliotekarzpodlaski.pl

Liliya Kornilyeva*

Charkowski Narodowy Uniwersytet Pedagogiczny im. G.S. Skoworody, Ukraina /
/ H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Ukraine

ORCID: 0000-0002-3174-6353

Дискурси влади у творчості Юліуша Словацького

Discourses of Power in the works of Juliusz Słowacki

Abstract: Juliusz Słowacki, a Polish Romantic poet and dramatist, was born in Krzemieniec, where he spent part of his life. As a result, he was well-versed in Ukrainian, and as a writer, he largely depended on Ukrainian settings, Ukrainian history, and Ukrainian folklore. Ukrainian themes became an inherent part of his literary works. Best known for his masterpieces *Balladya* (1834), *Mazepa* (1839), *Lilla Weneda* (1840), *Jan Kazimierz* (1839), *Bienowski* (1841), *Sen srebrny Salomei* (1843), and *Ksiądz Marek* (1843), Słowacki is now regarded as an outstanding writer, whose ideas and aesthetic values influenced generations of other European artists. Underrated during his lifetime, he appears at his most resplendent nowadays. The discourses of power in the works of Słowacki are given close attention because they are of crucial importance for his original texts. The multi-faceted personalities of numerous monarchs depicted by him, give an insight into the author's understanding of power and its nature.

Keywords: Juliusz Słowacki, discourses of power, monarch, state, religion.

Дискурси влади займають у творчості Ю. Словацького чільне місце і становлять її іманентну ознаку, а образ короля у літературному доробку автора є центральним. Це не випадково, адже історично суверенітет персоніфікувався саме в особі монарха. Релігійний дискурс є невід'ємною складовою

* Liliya Kornilyeva – dr, profesor Katedry Filologii Angielskiej w Charkowskim Narodowym Uniwersytecie Pedagogicznym im. G.S. Skoworody, autorka m.in. studium *Естетика англійського романтизму в сучасному науковому осмисленні* (2017).

дискурсу влади, адже громадянська влада і влада церкви завжди перебували у складній взаємодії. Е. Канторович у монографії «Два тіла короля», наголошував, що влада монарха є владою Бога. «Отже, і цар теж є Бог і Христос, але по благодаті; і, що б він не робив, він робить це не тільки як людина, але як той, хто став Богом і Христом по благодаті»¹. Тобто король є подвійною істотою, в якій поєднане людське і божественне. Він є подібним Богочоловіку, отримує свою подвійну природу виключно по благодаті, набуваючи її в результаті помазання і посвячення». Навіть цілюща сила короля, як наголошує М. Блок, не була властивістю особистості монарха, а виникала з його сану. Монарх був чудотворцем тому, що був королем².

Коронаційні святкування традиційно склалися з двох частин: з одного боку, вручення інсигній, серед яких головною залишалася корона, з іншого – миропомазання, яке завжди залишалося головним. Так народилася церемонія коронації.

У сценах обрядовості, пов'язаних із королями, Ю. Словацький традиційно багато уваги приділяє описам регалій, серед яких основними є зображення корони, держави, скіпетра, багрянлиці, державного церемоніального меча. Символічного значення набувають пурпурний та золотий або золотавий кольори, які традиційно асоціюються з могутністю королівської влади. Цікавою є авторська ідея про те, що королівський трон зазвичай виготовлений з дощок, поверх яких є драпіровка пурпурною тканиною. А коли забрати цей багрець та покрити ті ж самі дошки чорною тканиною траурного крепа, то це буде щось схоже на домовину. Так колір змінює сутність однієї і тої ж речі.

У перекладах творів Ю. Словацького на англійську перекладачі часто користуються кольоропозначеннями “scarlet” та “purple” для передачі відтінків червоного кольору, що асоціюються з королівською владою. Хоча історично в англійській мові тільки слово “purple” має подібні конотації. Саме цим словом позначають колір мантиї монарха. Наприклад: *Ermine robe – purple robe trimmed with white fur*/ Мантия з горностаю – пурпурова накидка, оздоблена білим хутром.

1 E. Kantorowicz, *The King's Two Bodies: A Study in Medieval Political Theology*, Princeton 1997, с. 87.

2 M. Bloch, *Les rois thaumaturges: étude sur le caractère surnaturel attribué à la puissance royale, particulièrement en France et en Angleterre*, Paris 1924, с. 484.

Або ж: *The purple cannot shield from woe* – Багрець не захистить від біди (Тобто монарх може мати всю повноту влади, але бути не здоровим, не коханим, не мати в житті справжніх друзів і т. ін)

Ю. Словацький досить детально описує і інші атрибути привілейованого життя монарха – коштовності, багате вбрання, розкіш королівського двору, зали королівського палацу, оформлені у пурпурних тонах, золоту колицку, у якій народився майбутній правитель, а також окремі сцени з королівського церемоніалу (наприклад те, що при народженні спадкоємця королівського трону прийнято палити з гармат), тощо. Звернення на кшталт «Мій золотий королю», «Мій золотий властителю» є часто вживаними у літературній спадщині Ю. Словацького.

Усі твори цього польського романтика поєднує ідея, що королівська влада є справою дуже нелегкою, а отже корона у переважній більшості випадків характеризується як важка ноша, що тисне своєю вагою на голову людини, яка її носить. Інколи у індивідуально-авторських порівняннях зазначається, що корона французьких королів здається легшою, але в той же самий час зазначається, що ця сама французька корона теж тисне на чоло суверена тягарем проблем.

Як справедливо зазначав М. Блок, королі за біблійним висловом стали «помазаниками Господніми», які захищені від зловмисників господніми заповідями, адже Господь сам сказав: «*Nolite tangere Christum meum* – Не торкайтеся мого Христа, мого помазаника». Всі королі отримують помазання від прелатів, прелати ж помазання від королів отримати не можуть³.

М. Фуко у цьому контексті також зазначав, що в ритуалах монархії, король фактично позначається, як пастух, за аналогією з єпископом або Христом. На коронації, ще з давніх часів, монарх отримував атрибут пастуха – пастуший посох. М. Фуко справедливо наголошує на тому, що абсолютно фундаментальна і суттєва особливість цієї загальної пастирської влади полягає в тому, що протягом усієї історії християнства вона завжди втілювалася не на єдності територій, а в русі, була за своєю суттю благодіющею та залишалася відмінною від політичної влади⁴.

³ Там само, с. 70.

⁴ M. Foucault, *Security, Territory, Population*, New York 2007, с. 124–126, 143–154.

Тому зовсім не випадково, що релігійний і владний дискурси у творчості Ю. Словацького теж є тісно пов'язаними. Описуючи в «Балладині» давні часи, коли у Богом благословенній сільській тиші жив славний король Лех, а хліба на нивах в його краю росли такими ж високими, як і дерева, автор звертається до біблійної алюзії про трьох волхвів. Саме з Віфлеєму вони поверталися, коли один з царів заблукав і потім потрапив до помешкання Леха. Тож, одного з волхвів до короля привела зірка. У цьому епізоді є подібність до біблійної історії про те, як у давні часи Віфлеємська зірка вказала путь трьом земним царям до місця перебування маляти-Христа, що народився у яслах. Тим самим у творі підкреслено подібність між двома першоосновами – народженням Спасителя людства Ісуса Христа у Віфлеємі та початком польської державності, що традиційно асоціюється саме з королем Лехом, адже старовинною назвою Польщі є Лехія.

Велич короля Леха передається автором навіть за допомогою опису родючої землі і щедрого врожаю. Це пов'язано із тим, що сакральна влада короля історично трактувалася в тому числі і як влада над природою, а тому дискурс влади і дискурс природи теж є історично пов'язаними. Таким чином, королі-чудотворці у сиву давнину могли допомогти отримати щедрий врожай та зцілити людей від численних хвороб, а мистецтво ефективного королівського управління вважалося чудотворним тільки тоді, якщо воно наслідувало природу та відповідало її законам.

Для Ю. Словацького характерно також розмірковувати про долю держави у контексті роздумів про Бога, що теж доводить єдність владного і релігійного дискурсів в його творчому доробку:

O Polsko! Polsko święta! bogobojna!
 Jeżeli kiedy jasna i spokojna
 Obrócisz twoje rozwidnione oczy,
 Na groby nasze, gdzie nas robak toczy;
 Gdzie urny prochów pod wierzby wiosenne
 Skryły się dumać jak łabędzie senne –
 Polsko ty moja! gdy już nieprzytomni
 Będziemy – wspomnij ty o nas! o wspomnij!
 Wszak myśmy z twego zrobili nazwiska,
 Pacierz, co płacze, i piorun, co błyska.

A dosyć, że się zastanowisz chwilę,
 Jaka tam cisza na naszej mogile –
 Jak się wydaje przez Boga przeklęta,
 A nie zapomnisz ty o nas, o święta!⁵

Багато уваги в своїй творчості Ю. Словацький приділяє образам тиранічних монархів, постаючи проти різних проявів жорстокості та утисків. М. Фуко називав це «архаїчною зарозумілістю монарха, його безконтрольними правами, які часто піддавалися критиці; сумішшю його слабкостей і надмірностей, його перебільшень і існуючих для нього різного роду лазівок, тобто «наддержавна» держави»⁶.

Частково увага Ю. Словацького до образу деспотичного монарха, наділеного необмеженою владою, пояснюється захопленням автора творчістю В. Шекспіра, якого він успішно перекладав. Слід зазначити, що сучасники Шекспіра, академічні критики, засуджували його за нонконформізм та руйнацію існуючих літературних норм, адже Співець Ейвона заперечував усталені на той час уявлення про драму, які базувалися на кращих зразках творів Стародавнього Риму й Давньої Греції. Згідно з літературними нормами того часу, добре написана п'єса не повинна була поєднувати в собі елементи комедії і трагедії, містити одразу декілька сюжетних ліній, вирізнятися розмаїттям місць дії та досить довгим плином часу у творі. Проте всі ці риси притаманні творам Шекспіра, бо драматург не дотримувався академічних правил щодо структури драматичного твору. Романтики, такі як Шиллер і Гете, писали драми під впливом шекспірівської творчої спадщини, перекладали його твори, використовували шекспірівські алюзії у своїх творах, його образність і т. ін., відкрили Шекспіра світовій читацькій аудиторії. Як справедливо писав А. Блум у монографії «Шекспір про любов і дружбу» (2000), романтики доклали багато зусиль для того, щоб звести Шекспіра на той незаперечний п'єдестал, який він посідає сьогодні⁷.

Отже, творчість Шекспіра була надзвичайно цікавою для європейських романтиків. Великий Бард, на їхню думку, був радше народним,

⁵ J. Słowacki, *Pisma*, t. 2, Lipsk 1860, s. 267–268.

⁶ M. Foucault, *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*, New York 2012, c. 80.

⁷ A. Bloom, *Shakespeare on love and friendship*, Chicago 2000, c. 1.

Liliya Kornilyeva, *Дискурси влади у творчості Юліуша Словацького*

аніж придворним літератором, що наближало його творчість до найкращих зразків народної поезії. Тож, захоплення романтиків Шекспіром значною мірою вплинуло як на формування самого романтичного руху, так і на наступну епоху. Значну частину драматичних творів, написаних у XIX столітті, було створено безпосередньо під впливом Шекспіра.

Робота Ю. Словацького над перекладами з «Макбет» та «Короля Ліра» мала велике значення для розвитку його власного авторського стилю, адже шекспірівські алюзії стали невід'ємною складовою поетичного тексту цього польського романтика. Наприклад, численні ремінісценції з «Короля Ліра» стали стильоутворюючим стрижнем в одному з найкращих творів Ю. Словацького – драмі «Кордіан».

В цьому контексті доречно згадати слова М. Фуко про те, що проблема дискредитованого суверена – це, зрештою, проблема Шекспіра, проблема, поставлена королівськими трагедіями⁸. За М. Фуко, тиранічний король є чудовиськом в прямому сенсі цього слова⁹, що цілком підтверджують і численні твори Ю. Словацького. М. Фуко наголошував, що злочин як такий був порушенням не лише цивільних і релігійних законів. Він почав розглядатися як потенційне порушення самих законів природи¹⁰. І саме злочин монарха на рівні природного інстинкту цікавить Ю. Словацького у його творах.

Як відзначав М. Фуко, ще під час Французької революції надзвичайно важливим стало питання про фундаментальну спорідненість між злочинцем і тираном, між порушником закону і деспотичним монархом. У певному сенсі така позиція суголосна ідеям Дж. Локка, який вважав, що природна свобода людини полягає в тому, щоб бути вільною від будь-якої вищої влади на землі і не підкорятися волі або законодавчій владі людини та мати лише закон природи для свого правління, адже свобода людини в суспільстві не повинна підкорятися ніякому іншому закону¹¹.

За М. Фуко, з обох сторін порушеного пакту існувала певна симетрія, спорідненість між злочинцем і деспотом, які нібито вітали один одного.

⁸ M. Foucault, *Abnormal: Lectures at the Collège de France, 1974–1975*, New York 2003, с.13.

⁹ Там само, с. 95.

¹⁰ Там само, с. 96; M. Foucault, *History of Madness*. Routledge, London and New York 2013, с. 533.

¹¹ J. Locke, *Second treatise of government*, Indianapolis 2016, с. 18.

І деспот, і лиходій порушували громадський порядок, і в цьому зв'язок між сувереном над законом і злочинцем під ним, зв'язок цих двох злочинців. Чудовисько зловживання владою породжує ще одного монстра, який бунтом порушує соціальний пакт. І нове чудовисько – це вже не король, а революційний народ, який є дзеркальним відображенням кровожерного монарха¹².

Парадокс влади суверена, який полягає в тому, що король, який повинен бути гарантом законності, сам вчиняє протиправні дії, точно описаний Дж. Агамбеном. Вчений відзначав, що суверен знаходиться одночасно і зовні, і всередині юридичного порядку, адже він має право призупинити дію закону, чим юридично ставить себе поза законом, проголошуючи, що «Я, володар, який поза законом, заявляю, що немає нічого поза законом»¹³. На цю саму особливість унікального положення суверена у владній системі вказувала і Дж. Батлер, одна з найвидатніших політичних філософів сучасності¹⁴. Навіть у сучасну нам епоху цей парадокс залишається валідним, адже монарх, як гарант дотримання закону, не може бути засуджений за злочини або постати перед судом¹⁵.

Проблема покарання монарха за протиправні дії є однією з центральних для творчості Ю. Словацького. Поет не бачить, хто окрім Бога може це зробити. Тому, наприклад, дуже показовою є смерть тиранічної Балладіни, адже згідно з Божим промислом блискавка завдає раптового і нищівного удару по лютій королеві та вбиває її.

Історичні прототипи створених Ю. Словацьким образів монархів, лише на перший погляд об'єднані тим, що мають нібито однакову абсолютну владу. Поет наголошував на тому, що всі вони різні за тим становищем, яке насправді посідають. Така позиція поета суголосна теоріям Ж. Бодена, який виділив три типи державного устрою, а саме «монархію», «аристократію» та «демократію», що за своєю сутністю лише на перший погляд повністю тотожні розумінню цих слів у сучасному світі. Наприклад, Ж. Боден називав демократією форму правління монарха, у якого

¹² M. Foucault, *Abnormal*, с. 93–94.

¹³ G. Agamben, *Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life*, Stanford 1998, с. 12.

¹⁴ J. Butler, *Prekarious Life: The Powers of Mourning and Violence*, London 2006, с. 68.

¹⁵ M. Foucault, *Abnormal*, с. 96.

немає абсолютної влади. Він також писав, що люди, наділені абсолютною владою, не можуть називати себе суверенними правителями. Вони лише дбають та зберігають владу до того часу, поки, наприклад, народ не вирішить повернути цю владу назад¹⁶. Він також доводив, що влада монарха різниться за своєю природою, зважаючи на те, у який спосіб вона була передана, або за які особистісні якості вона отримана, підтримується чи, навіть, яким чином була надана¹⁷. У творах Ю. Словацького є чітке протиставлення Богом даної влади, здобутої чесним шляхом, і корони, яку носять незаконно. Наприклад, у «Балладині» зазначено, що справжня корона польських королів є короною золотою, вона характерної форми і має пізнаване оздоблення, у той час як незаконний правитель носить зовсім не той вінець, а «корону олов'яну». Часто в творчості Ю. Словацького спрацьовує так зване «поетичне правосуддя», притаманне усім європейським романтикам, коли герої зловмисні і недоброчесні бувають покарані за свої вчинки.

Слід особливо підкреслити, що в процесі роботи над образами монархів, у яких були реальні історичні прототипи, в потрактуванні суперечливих та карколомних історичних подій у художньому тексті, Ю. Словацький прагне до максимальної об'єктивності. Він не боїться виступати проти гніту царизму, створювати негативний образ польської шляхти («Лілля Венеда»), розкривати вади численних монархів та можновладних осіб, представників різних часів та народів. Автор звертається до трагічних подій доби Коліївщини та Барської конфедерації у драмах «Срібний сон Саломеї», «Беньовський», «Ксьондз Марек», реалій життя українського козацтва у «Мазепі», «Ян-Казимирі», «Змії» та багатьох інших творах. І саме Ю. Словацький у «Вацлаві» пророкував відродження, воскресіння української державності.

Тож, проведений аналіз дозволяє зробити висновок про те, що літературний доробок Ю. Словацького характеризується пильною увагою автора до дискурсів влади та постатей можновладних осіб, глибинним розумінням природи королівської влади та особливостей її функціонування у суспільствах різних часів та країн, про які він писав.

¹⁶ J. Bodin, *On Sovereignty*, Cambridge and New York 1992, с. 1–2.

¹⁷ Там само, с. 42, 89.

Bibliografia

- Agamben G., *Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life*, Stanford University Press, Stanford 1998.
- Bloch M., *Les rois thaumaturges: étude sur le caractère surnaturel attribué à la puissance royale, particulièrement en France et en Angleterre*, Paris 1924.
- Bloom A., *Shakespeare on love and friendship*, Chicago 2000.
- Bodin J., *On Sovereignty*, Cambridge and New York 1992.
- Butler J., *Precarious Life: The Powers of Mourning and Violence*, London 2006.
- Foucault M., *Abnormal: Lectures at the Collège de France, 1974–1975*, New York 2003.
- Foucault M., *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*, New York 2012.
- Foucault, M., *History of Madness. Routledge*, London and New York 2013.
- Foucault M., *Security, Territory, Population*, New York 2007.
- Kantorowicz E., *The King's Two Bodies: A Study in Medieval Political Theology*, Princeton 1997.
- Locke J., *Second treatise of government*, Indianapolis 2016.
- Słowacki J., *Four Plays: Mary Stuart, Kordian, Balladyna, Horsztyński*, Warsaw 2019.
- Słowacki J., *Pisma*, Tom 2, Lipsk 1860.

